

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Bazální asteridy

Petr Bureš

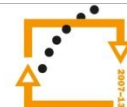
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Asteridy

Bazální krytosemenné

Jednoděložné

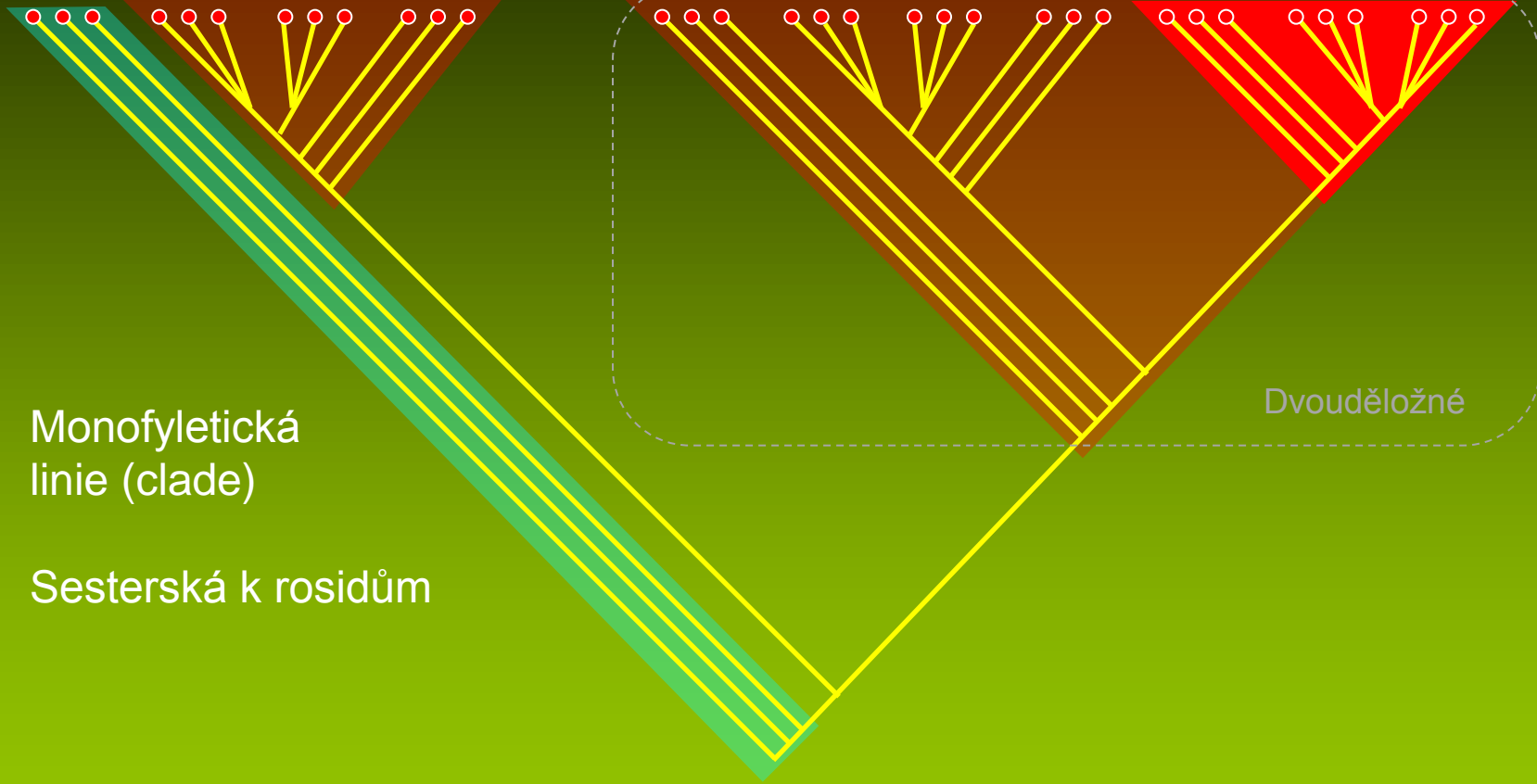
Bazální dvouděložné

Rosidy

Dvouděložné

Monofyletická linie (clade)

Sesterská k rosidům

Asteridy – 15 řádů

Základní znaky

Tyčinky zpravidla v jediném kruhu
často v počtu 5

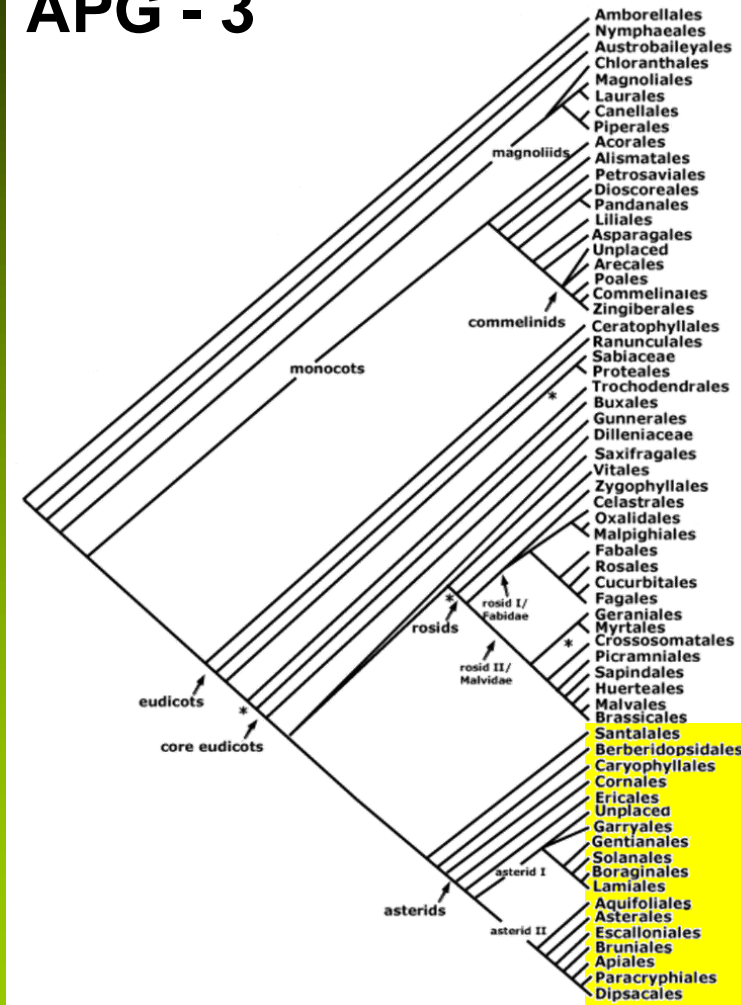
Květní obaly často srostlé

Květy u odvozenějších drobnější s
tendencí shlukovat se do květenství

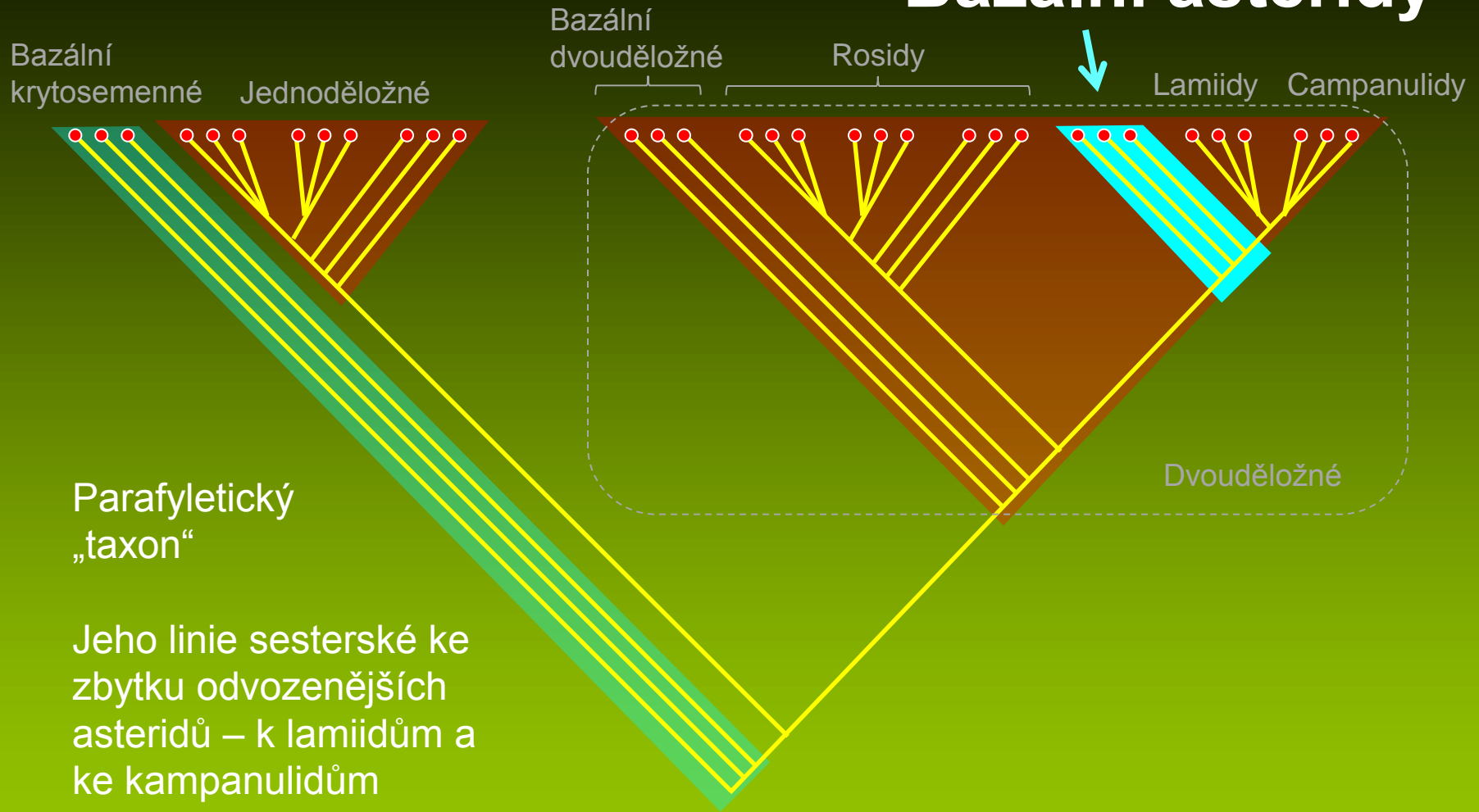
V našich zeměpisných šířkách
většinou nezahrnují stromové typy

APG - 3

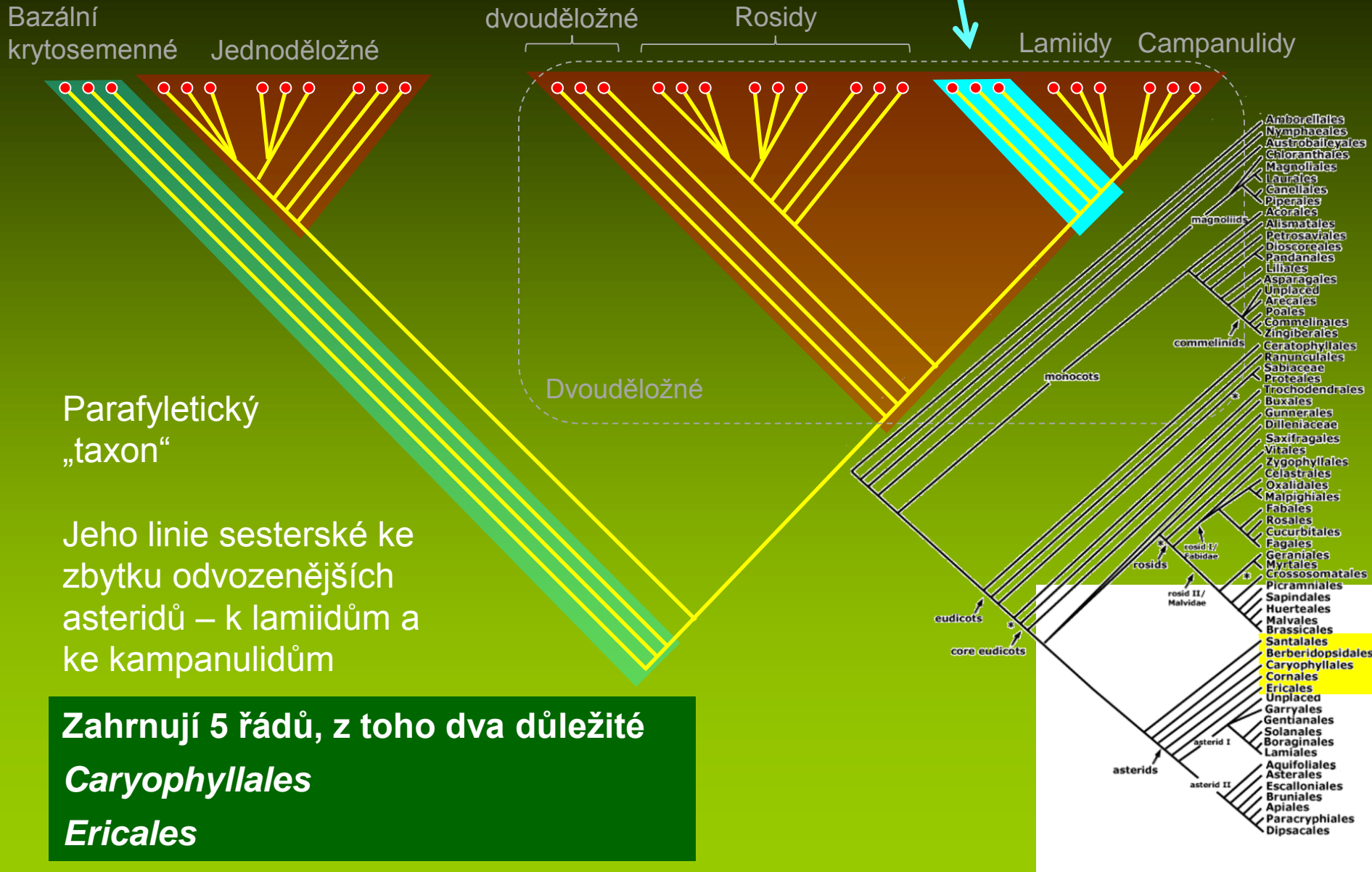

Bazální asteridy

Bazální asteridy

1. řád *Caryophyllales*

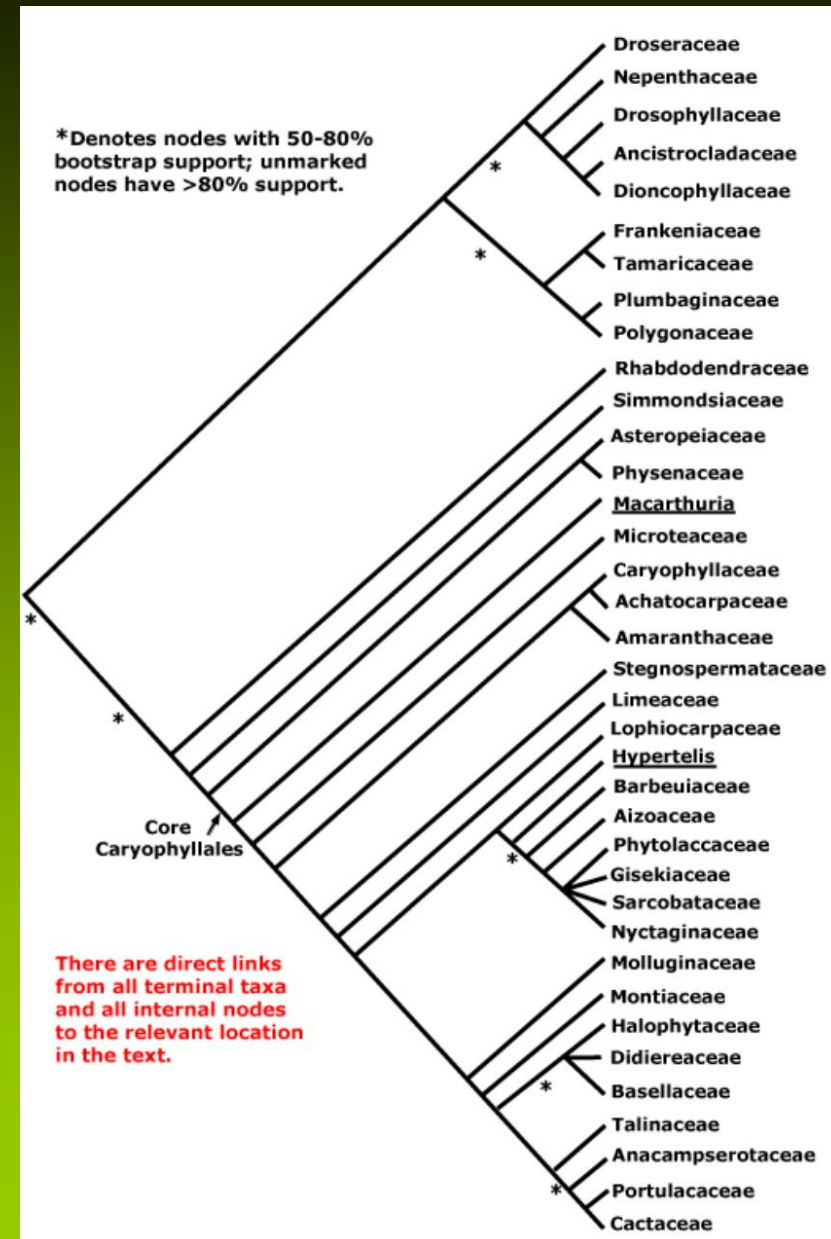
– často řazeny vně asteridů do samostatné karyofylidní větve

zahrnuje 35-37 čeledí, z toho tři významné:

- laskavcovité (*Amaranthaceae* incl. *Chenopodiaceae*)
- hvozdíkovité (*Caryophyllaceae*)
- rdesnovité (*Polygonaceae*)

z dalších čeledí jsem patří ještě:

- kaktusy (*Cactaceae*) vyznačující se sukulencí, nebo
- rosnatkovité (*Droseraceae*) vyznačující se masožravostí

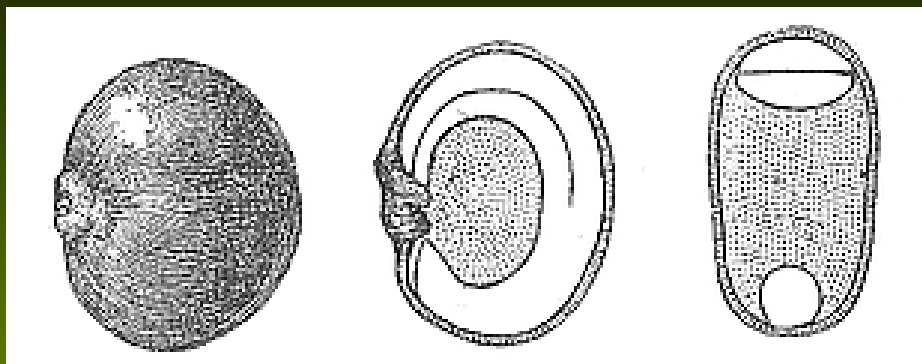
1. řád *Caryophyllales*

– často řazeny vně asteridů do samostatné karyofylidní větve

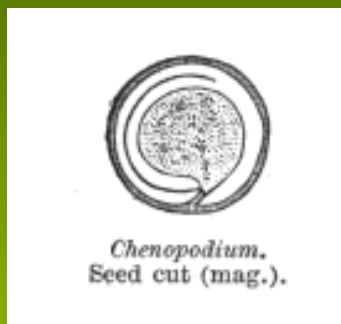
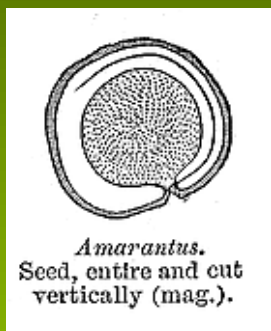
vyznačují se

- (1) přechody k volné centrální nebo bazální placentací
- (2) převážně jednoduchými celistvými listy, často vstřícně postavenými
- (3) vidlanovitými květenstvími
- (4) jako jedny z mála rostlin zřejmě nemají mykorrhizu

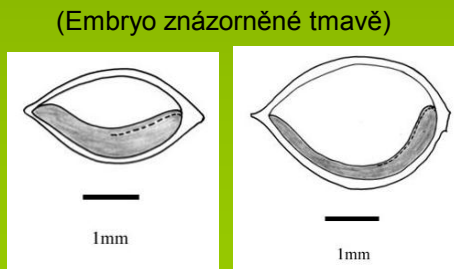
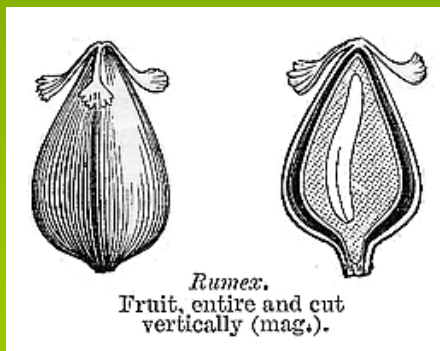
(5) Embryo v semeni často zakřivené po obvodu semene „obchvacuje centrálně ležící endosperm“

Caryophyllaceae

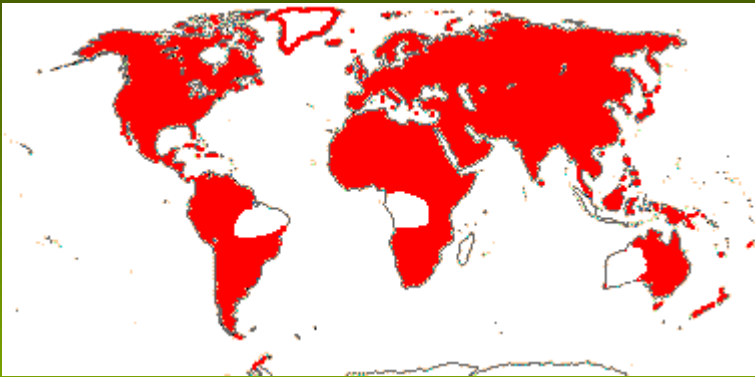
Amaranthaceae

Rumex abyssinicus   *Polygonum segetum*

Polygonaceae

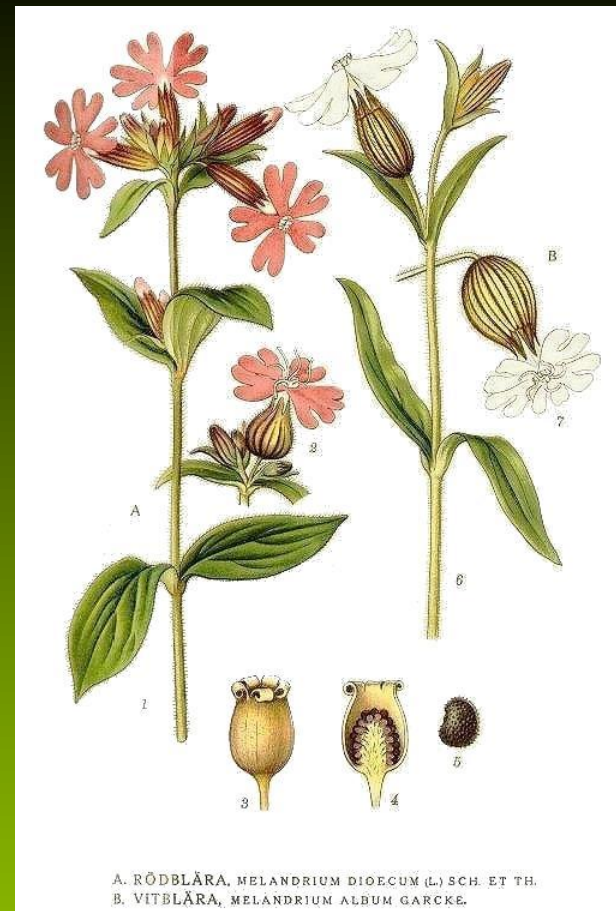
Caryophyllaceae –
hvozdíkovité nazývané též
silenkovité (*Silenaceae*)
byliny, zřídka keře

80-100/2000-2300 kosmopolitní včetně
arktické zóny,
Grónska, Špicberk, Nové Země atd.
těžištěm v mírném pásu severní
polokoule
u nás 31/115 včetně zavlečených a
běžně pěstovaných

listy
celistvé,
vstřícné,
bez palistů

květy entomogamní,
heterochlamydeické

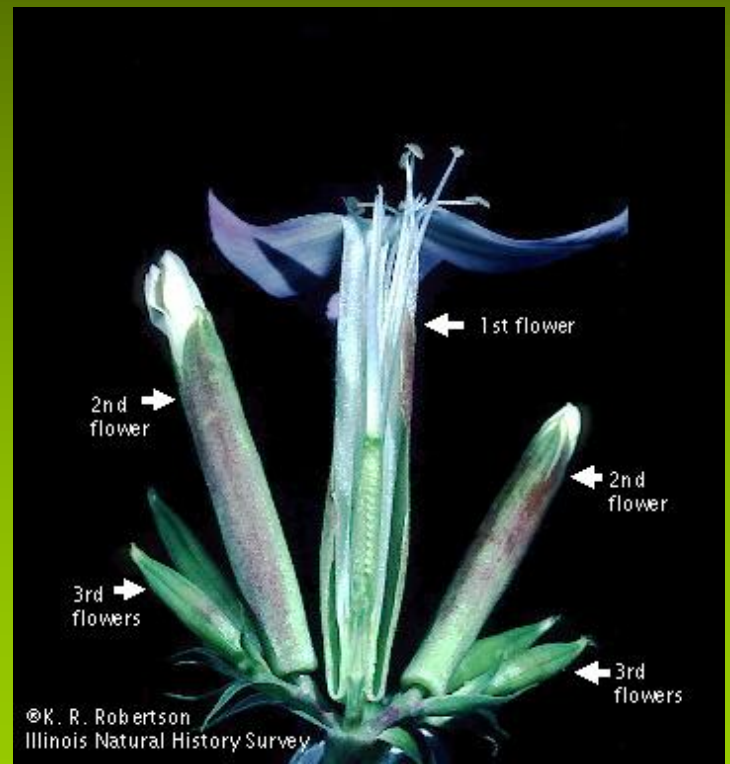
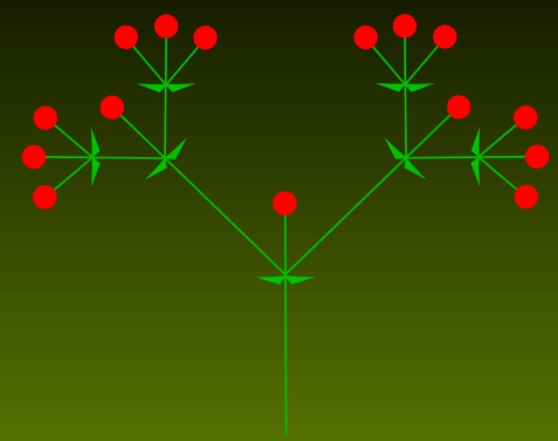
kalich chorisepalní nebo synsepalní

koruna většinou choripetalní, někdy s pakorunkou (paracorolla) tvořenou výrůstky na petalech

Květenství vidlanovitá

Tyčinek 5 nebo 10

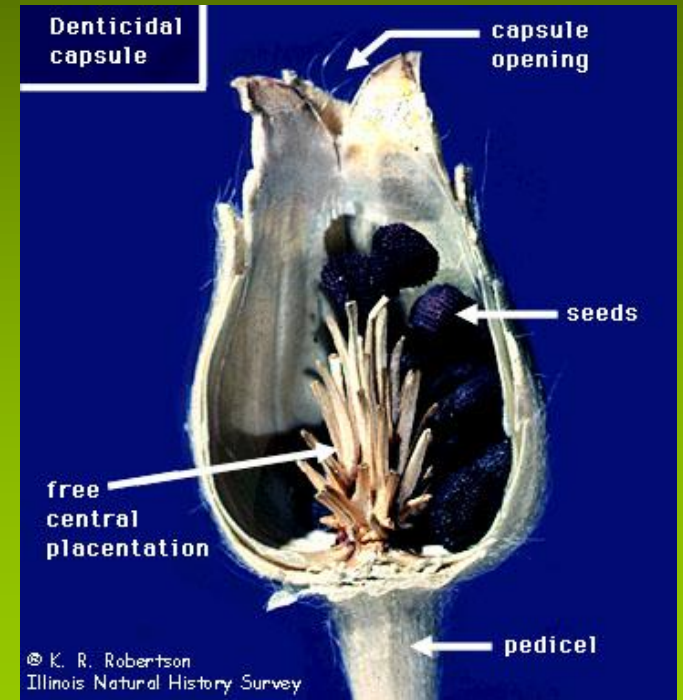
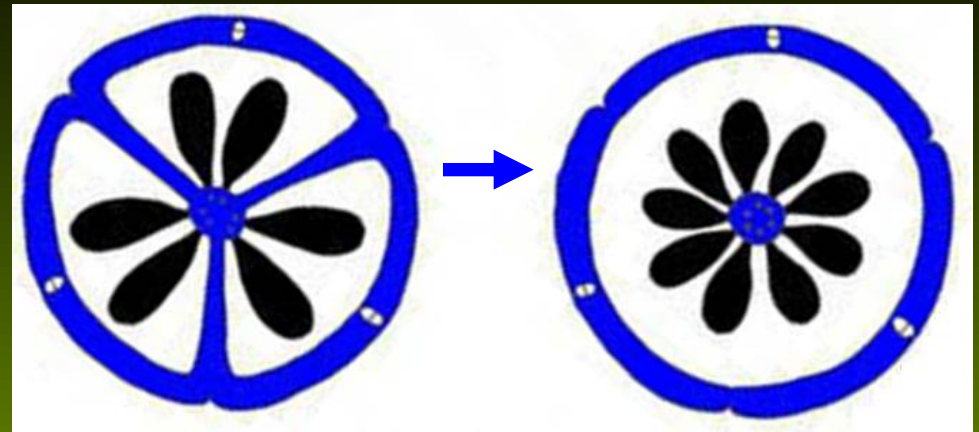
gyneceum z 5-2 plodolistů, semeník svrchní

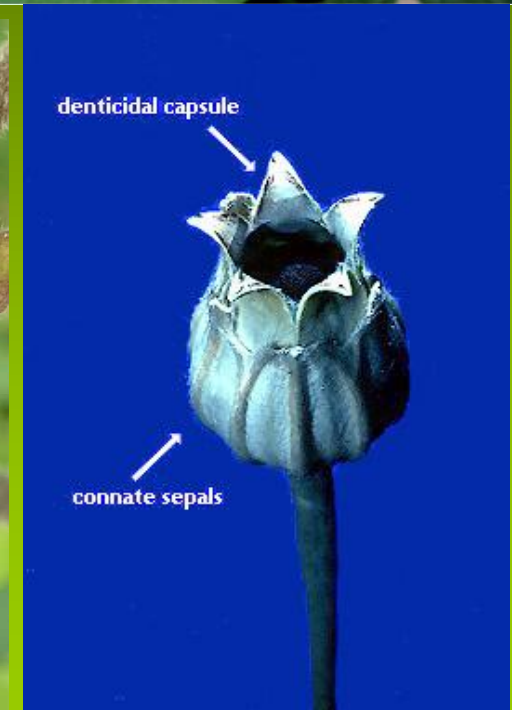

semeník synkarpní až lyzikarpní

= placentace axilární až volná
centrální

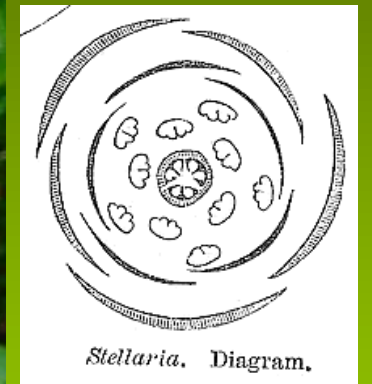
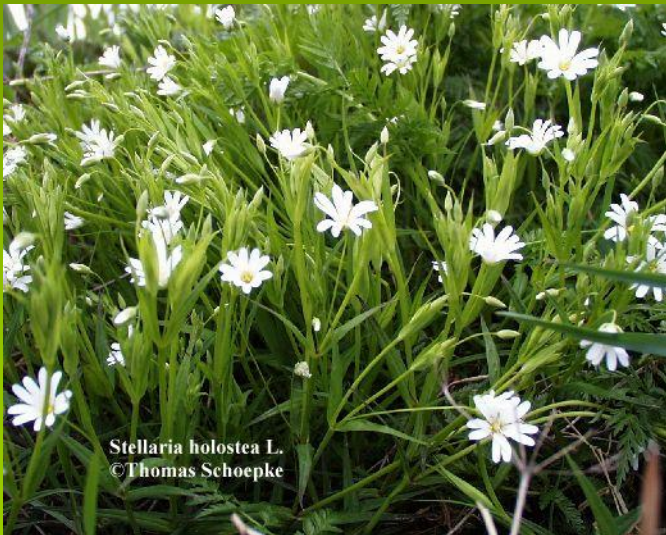

plodem je nejčastěji
tobolka otvírající se
vrcholovými zuby nebo
chlopněmi
(vz. nažka nebo bobule)

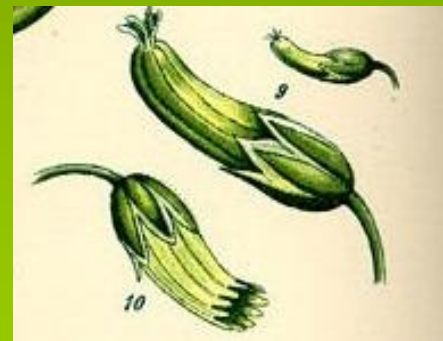
kalich chorisepalní má rod ptačinec (*Stellaria*) jeho gyneceum má 3 stylodia, tobolka se otvírá 6 zuby
 K nejhojnějším patří: p. žabinec (*S. media*), p. velkokvětý (*S. holostea*), p. hajní (*S. nemorum*) a p. trávolistý (*S. graminea*).

Rod rožec (*Cerastium*) má kalich chorisepalní, gyneceum s 5 stylodii, tobolka se
otvírá 10 zuby.

Nejčastější druhy u nás: r. rolní (*C. arvense*) a r. obecný (*C. holosteoides*)

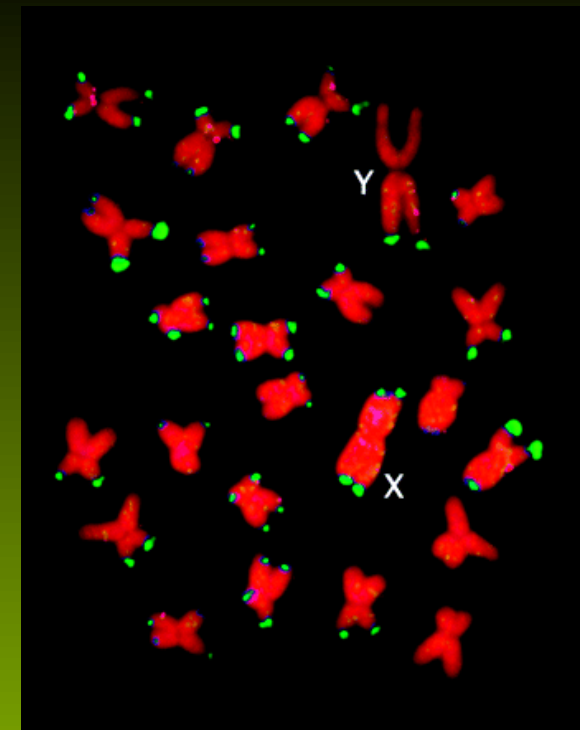

K běžnějším našim druhům patří také silenka obecná (= nadmutá, *Silene vulgaris*), s. nicí (*S. nutans*), kalich synsepalní

Kalich synsepalní a petaly dlouze nehetnaté má
knotovka bílá (*Melandrium album*) dvoudomá rostlina s
pohlavními chromosomy

podobně
knotovka dvoudomá (*Melandrium dioicum*)

kohoutek luční (*Lychnis flos-cuculi*) -
kalich synsepalní

smolnička obecná (*Viscaria vulgaris*) - kalich synsepalní

hvozdík kropenatý (*Dianthus deltoides*)

od pěstovaného druhu hvozdíku zahradního (*Dianthus caryophyllus*) je odvozena většina vyšlechtěných karafiátů.

***Amaranthaceae* - laskavcovité**

byliny, keře, zřídka stromy nebo liány
s drobnými zpravidla anemogamními květy
v hustých bohatých složených květenstvích
v širším pojetí zahrnují také dřívější
samostatnou čeleď *Chenopodiaceae*

174/2150

Téměř kosmopolitní s výjimkou boreální a
arktické zóny, některé rody s tendencí k
sukulenci se vyskytují na zasolených
stanovištích na mořském pobřeží i ve
vnitrozemí, nebo ve stepích pouštích a
polopouštích.

U nás 68 druhů – většinou plevely (mnohé
zavlečené), ruderální nebo halofilní popř.
stepní druhy.

Mnohé mají C4 metabolismus

listy jednoduché
postavené střídavě i vstřícně

květy
drobné,
homochlamydeické,
zpravidla oboupohlavné
nebo jedнопohlavné

nahloučené v klubíčcích

okvětních lístků
zpravidla 5, zelenavých

tyčinek obvykle 5

gyneceum cénokarpní
nejčastěji ze 2-3
plodolistů,

semeník svrchní

často jen s jediným
vajíčkem s bazální
placentou

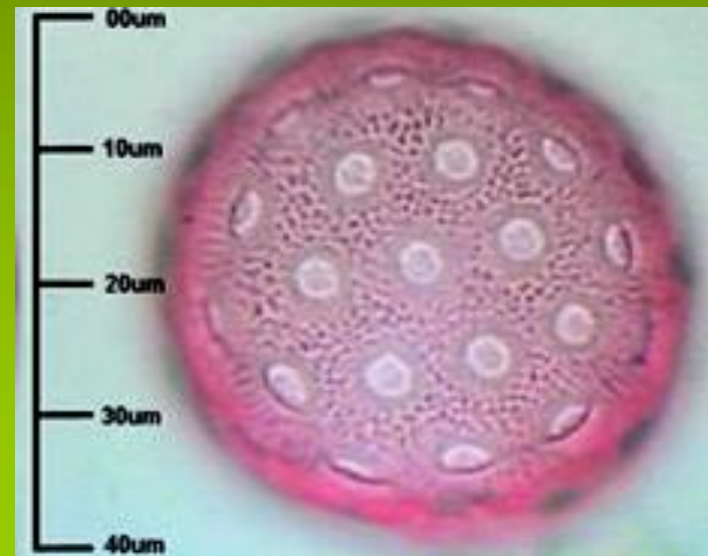
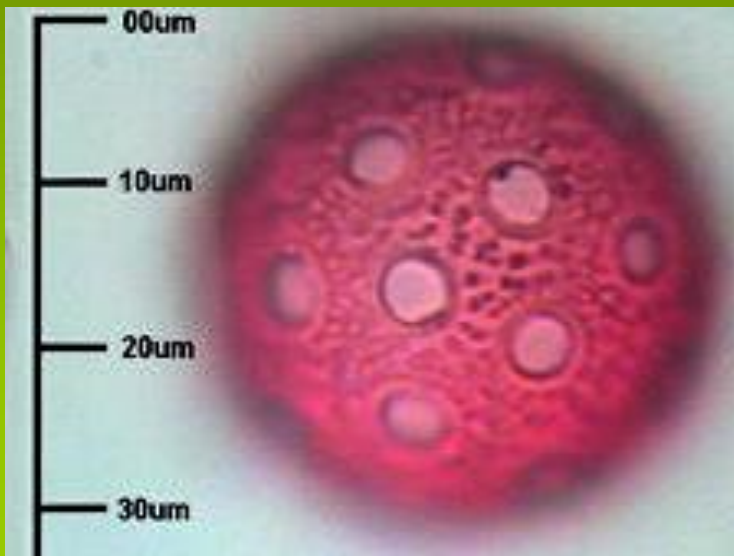
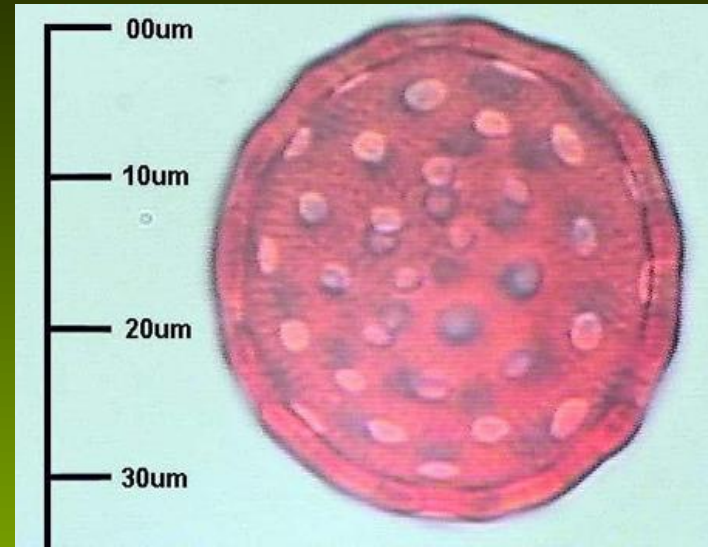
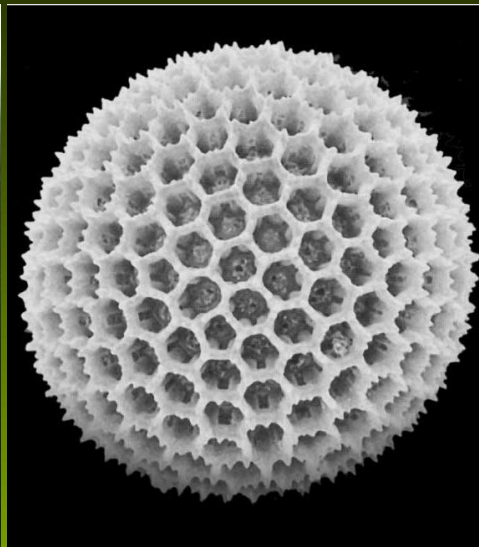
Chenopodium album

Amaranthus

Charakteristický pyl se 7 nebo mnoha otvory (polyporátní)

plodem je u laskavců tobolka, často s jediným semenem

u lebed, špenátu, řepy a merlíků je plodem nažka,

u merlíků je nažka obalená vytrvávajícím okvětím

u lebed je nažka obalená párem vytrvávajících listěnců (krovek)

Amaranthus

Atriplex hortensis

A. sagittata

Chenopodium album

laskavec ohnutý
(*Amaranthus retroflexus*)

merlík bílý (*Chenopodium album*)

lebeda lesklá (*Atriplex sagittata*)

lebeda rozkladitá (*Atriplex patula*)

Z druhu řepa burák (*Beta vulgaris*), rostoucího planě na mořských pobřežích již. Evropy, byly vyšlechtěny hospodářsky významné odrůdy pěstované buď pro bulvy (krmná řepa, cukrovka, červená řepa) nebo velké listy (mangold čili cvikla).

Dalším užitkovým druhem je špenát (*Spinacia oleracea*), původem z Íránu, se pěstuje jako listová zelenina.

Foto: Arne Anderberg

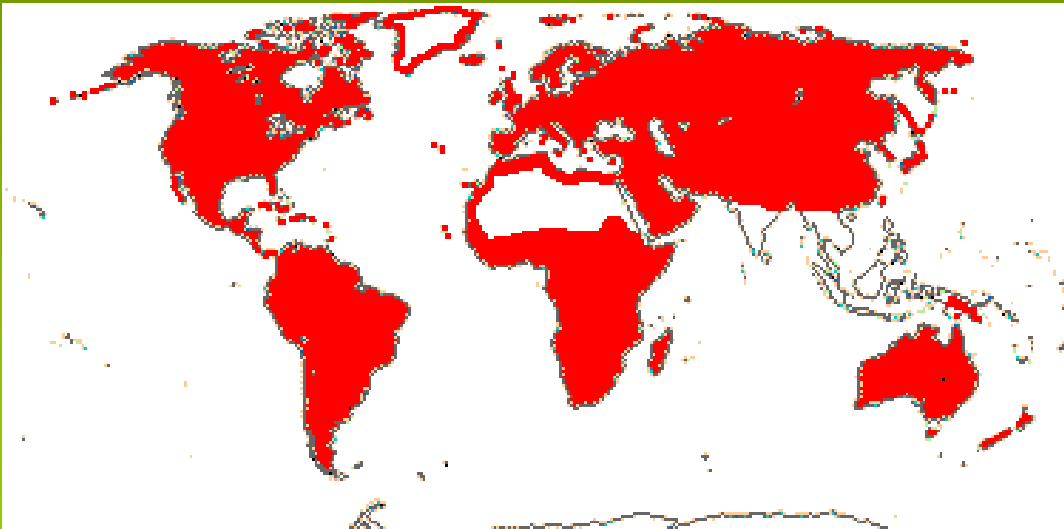

Polygonaceae - rdesnovité

Byliny, zřídka dřeviny, popř. liány
listy střídavé s palisty srůstajícími v
blanitou až dužnatou pochvovitou botku
(ochrea)

43/1100 téměř kosmopolitní rozšíření ale
těžiště je v temperátní zóně severní
polokoule

U nás 11/42, včetně zavlečených a
pěstovaných.

listy
zpravidla jednoduché,
celistvé
střídavě postavené

entomogamie i anemogamie

květy drobné, homochlamydeické oboupohlavné nebo jednopohlavné, cyklické, ve svazečcích, svazečky tvoří sekundární hroznovitá květenství,

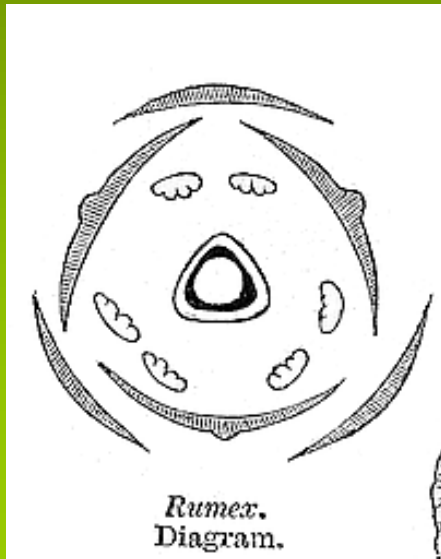
Okvětních lístků zpravidla 5 nebo 6,
zelenavých, řidčeji živých barev

Tyčinek 3-9

Pestík srostlý ze 3 plodolistů

Semeník svrchní, s jediným
vajíčkem s bazální placentou

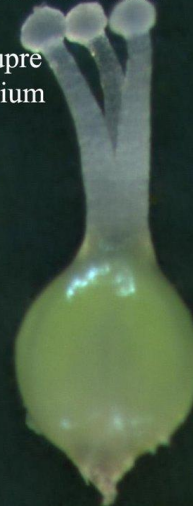
*Polygonum
aviculare*

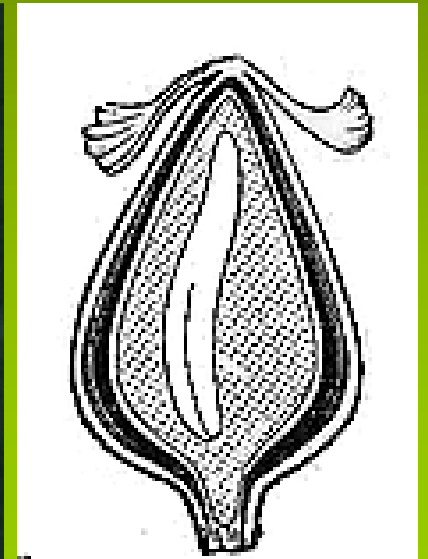
Persicaria setacea Baldw.

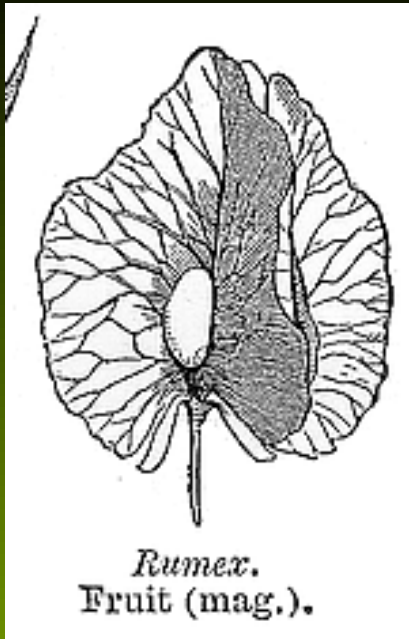
Pistil

Allen M. Dupre
LSU Herbarium

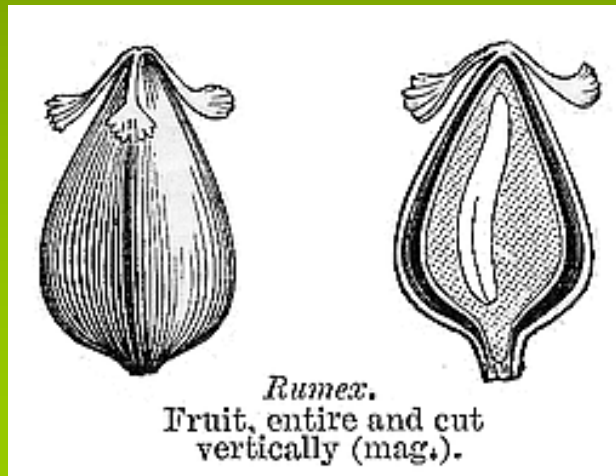
0.5 mm

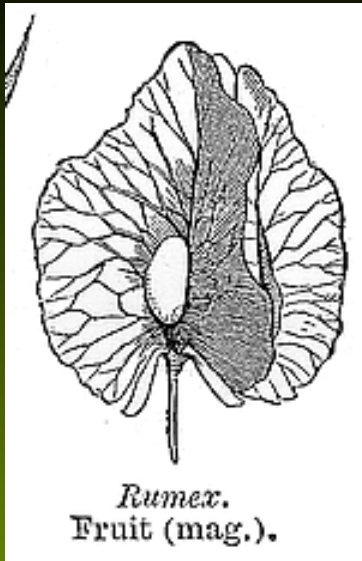
Plod je nažka,
často trojboká
někdy obalená
okvětím

*Polygonum
aviculare*

Rumex obtusifolius

U šťovíku se tři vnitřní lístky okvěť při dozrávání zvětšují, nazývají se krovky a hrbolek při jejich bázi mozolek

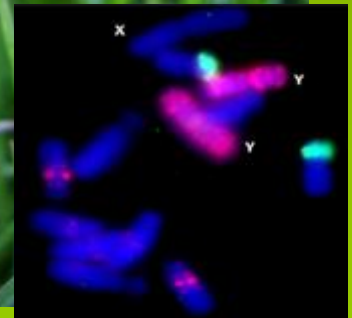
Druhově nejbohatší je u nás rod šťovík (*Rumex*)

Rumex obtusifolius

<http://botanika.wendys.cz>

Rumex acetosa

Y-pohlavní chromosomy (plné satelitních repetíc)

Druhově nejbohatší je u nás rod šťovík (*Rumex*)

Rumex acetosella

Bohatý na druhy je u nás také rod
rdesno (*Polygonum*).

Polygonum
aviculare

Polygonum bistorta

Rdesno hádké kořen (*Polygonum bistorta*)

botanika.borec.cz

Pěstují se reveň rebarbora (*Rheum rhabarbarum*) - jméno pochází od res barbarum = barbarská věc, původem ze SZ Číny, Mongolska a Sibiře a r. bulharská (*R. rhaponticum*) původem pravděpodobně z pohoří Rila. Jsou oblíbenou zeleninou (silné řapíky) k přípravě kompotů a náplní do buchet, kromě minerálních látek (např. šťavelan vápenatý) obsahují množství vitamínů (A, B1, C, PP)

Pohanka jedlá (*Fagopyrum sagittatum*) původem z oblasti mezi Bajkalem a Mandžuskem. Do Evropy se dostala až ve 13. stol.

křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*)

2. řád *Ericales*

– 22 čeledí z nichž důležité jsou:

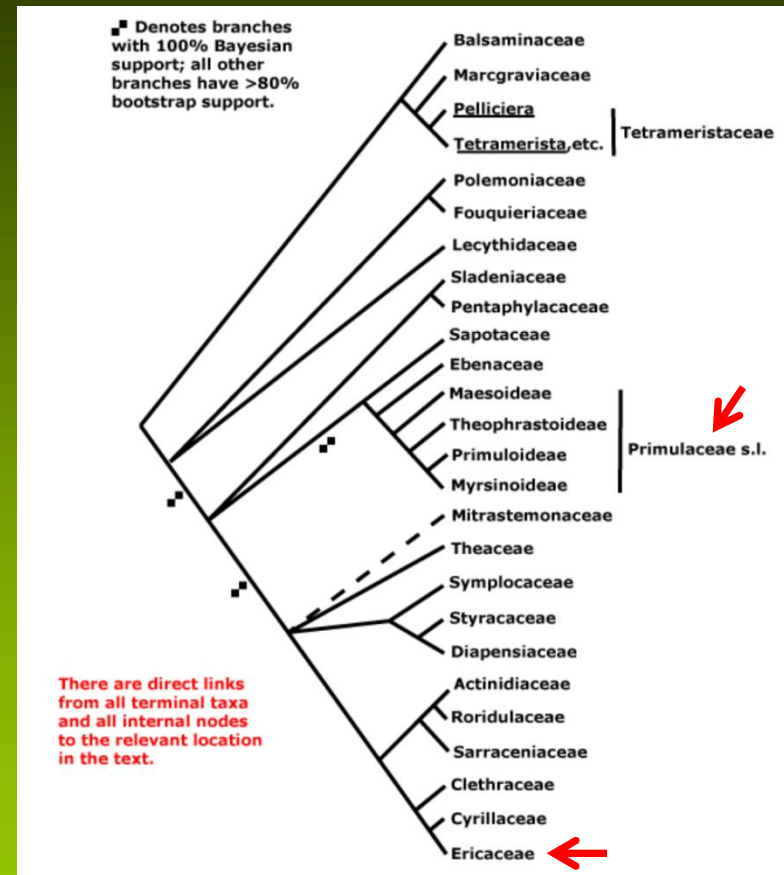
- vřesovcovité (*Ericaceae*)
- prvosenkovité (*Primulaceae*)

přes dobrou molekulární podporu je morfologické vymezení řádu obtížné,

část čeledí se vyznačuje dvojnásobným počtem tyčinek v poměru ke korunním lístkům nebo cípům

zoubky listů často inervované jednou žilkou

Z dalších čeledí sem patří čajovníkovité (*Theaceae*)

Primulaceae – prvosenkovitě

naši zástupci jsou bylinné povahy

57 / 2150 ve všech klimatických zónách
především na severní polokouli

u nás 22 druhů

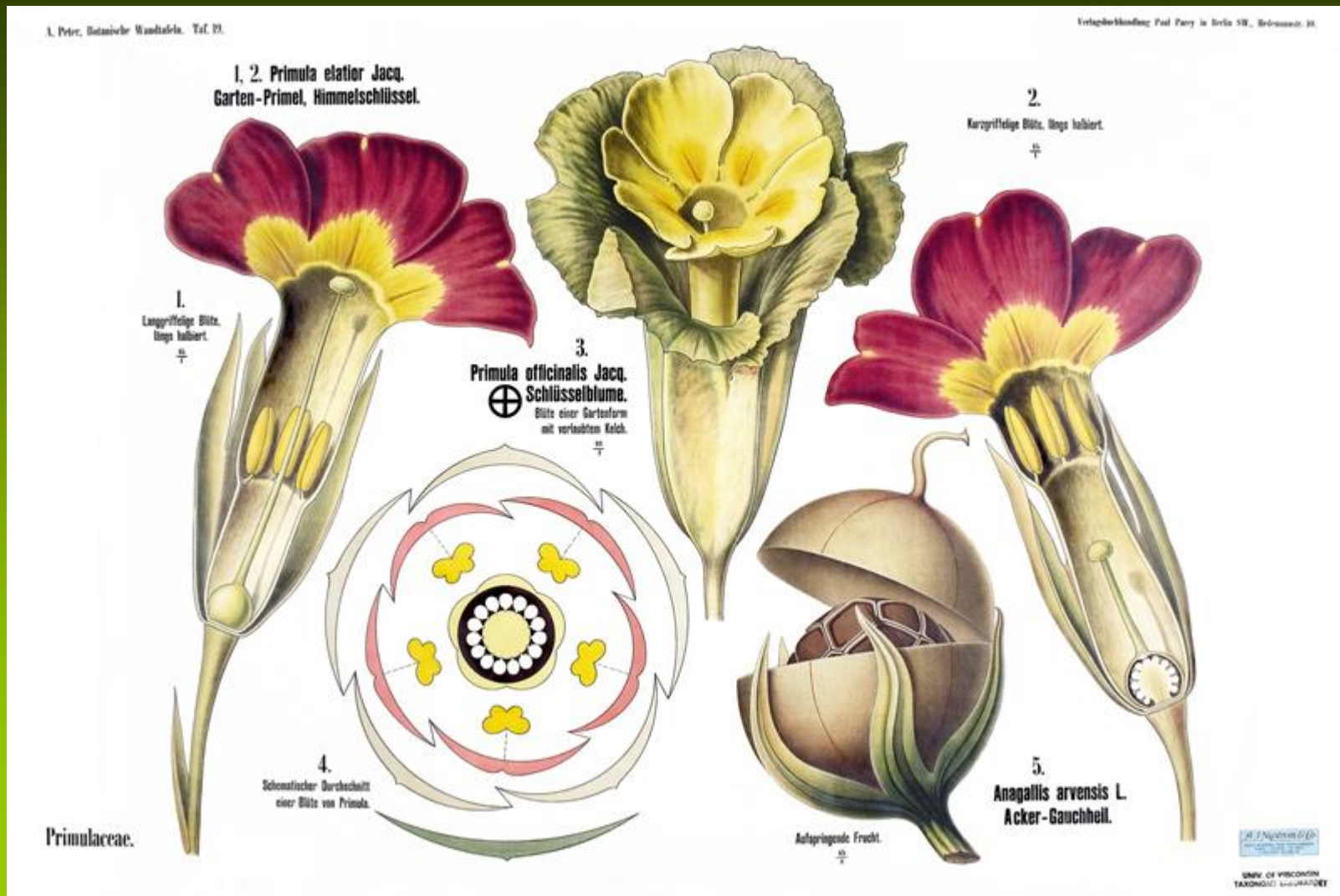

listy jednoduché, celistvé se zpeřenou žilnatinou, bez palistů

Květy oboupohlavné, heterochlamydeické, zpravidla aktiomorfní, někdy heterostylické, 4-5četné s volnými i srostlými obaly

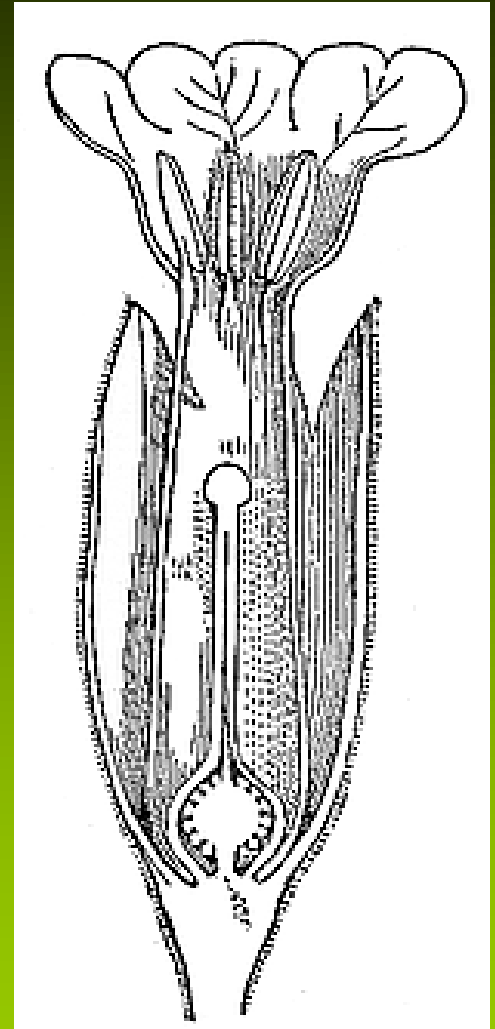

tyčinek 4-5,

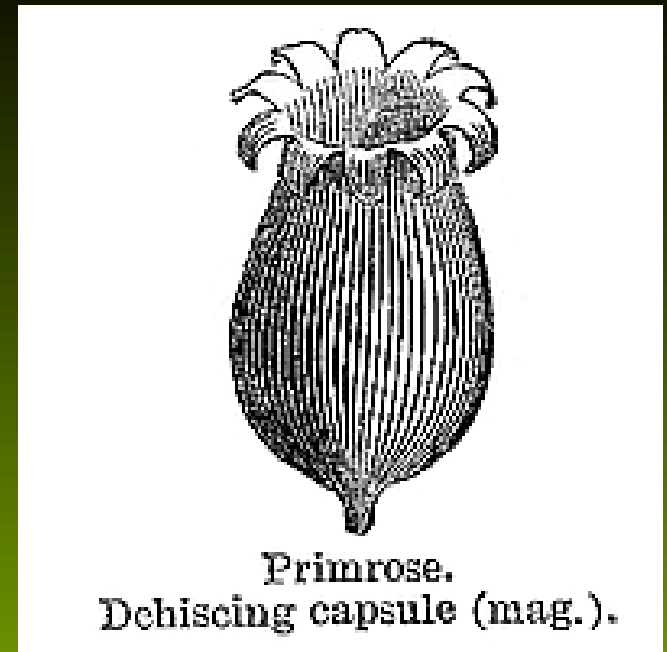

plodolistů 4-5, semeník svrchní, volná centrální placentace, blizna kulovitá

plodem u našich zástupců tobolka

prvosenka jarní (*Primula veris*)

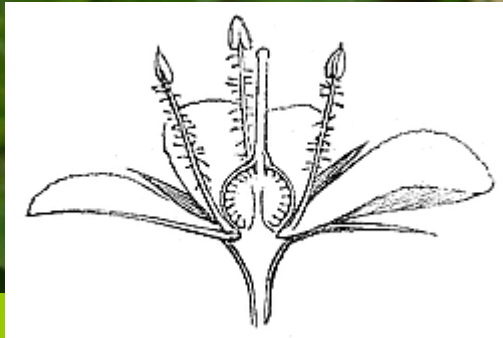

prvosenka vyšší (*Primula elatior*)

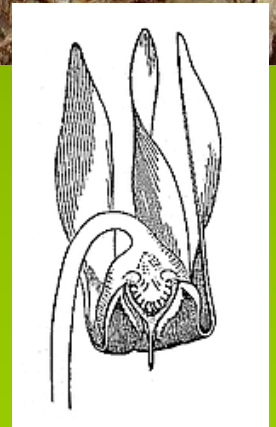
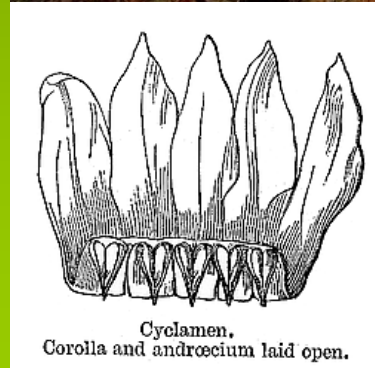
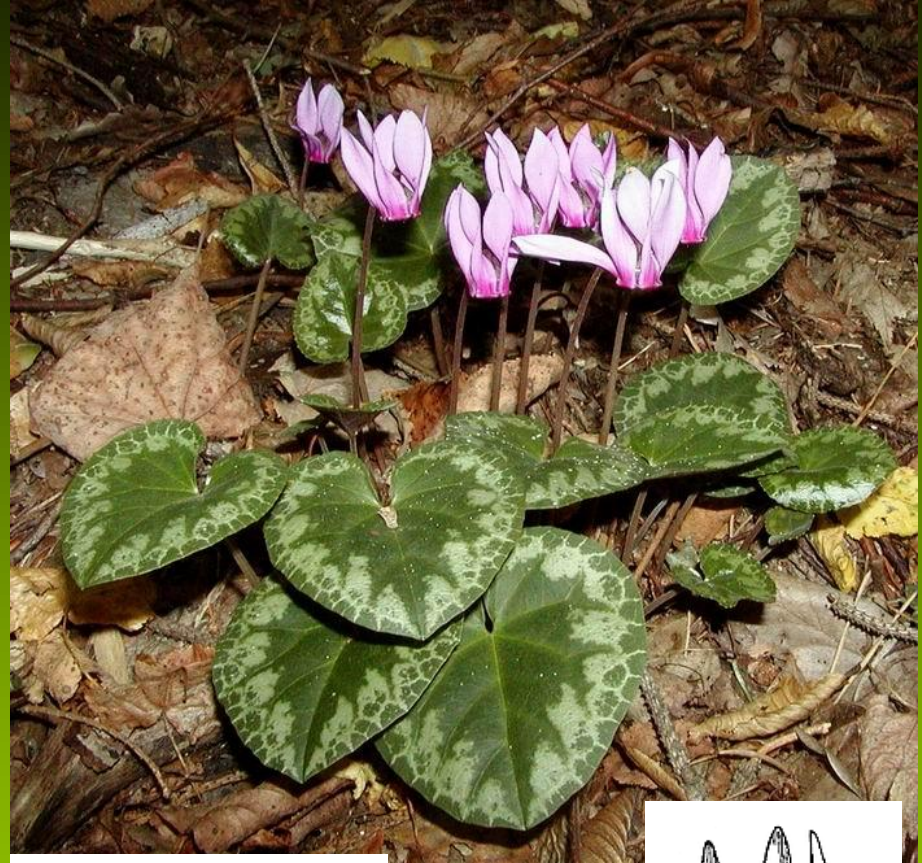

drchnička rolní (*Anagallis arvensis*)

brambořík (*Cyclamen purpurascens*)

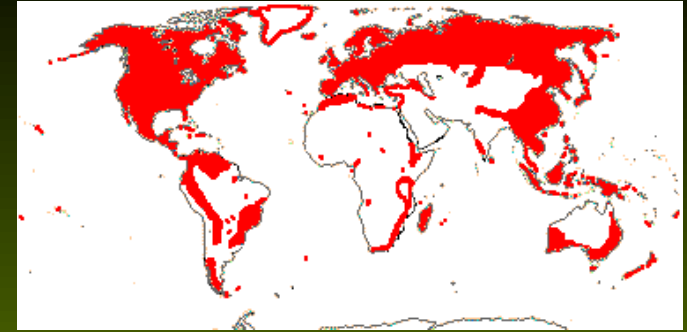

vrbina penízková (*Lysimachia nummularia*)vrbina obecná (*L. vulgaris*)

Ericaceae – vřesovcovité

keříčky, keře, stromy, liány, vz. byliny, někdy mykotrofně parazitické bez chlorofylu s mykorrhizou

124 / 4100 kosmopolitně,
u nás 22 druhů, řazených původně do samostatných čeledí (*Vacciniaceae*,
Pyrolaceae, *Empetraceae*, *Monotropaceae*)

listy jednoduché, celistvé, někdy drobné čárkovité

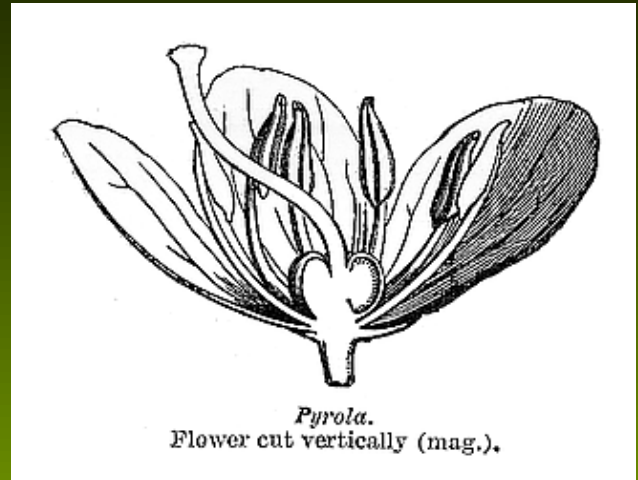
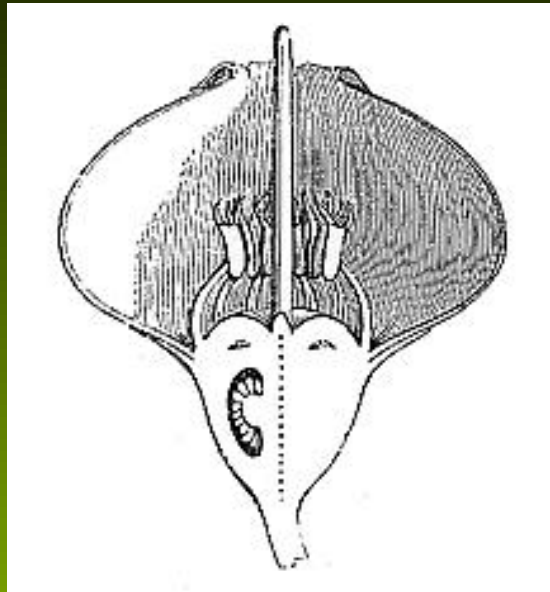
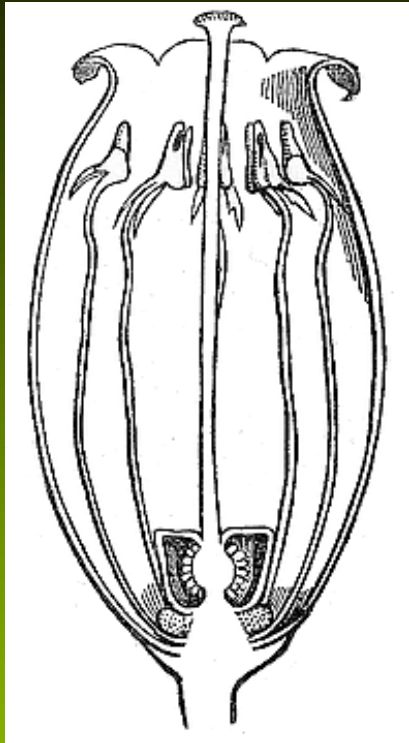

květy drobnější, zpravidla oboupohlavné,
heterochlamydeické, obvykle aktinomorfní, obaly
často srostlé, koruny často růžové nebo bílé, někdy
baňkovité, převislé

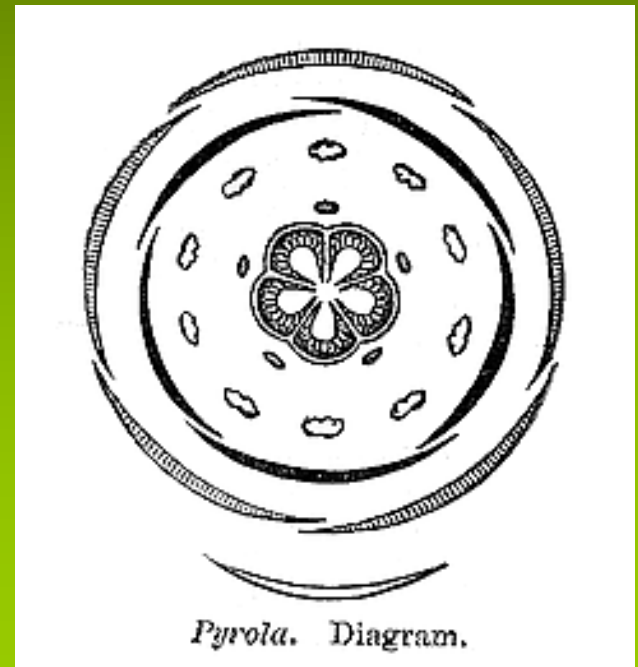
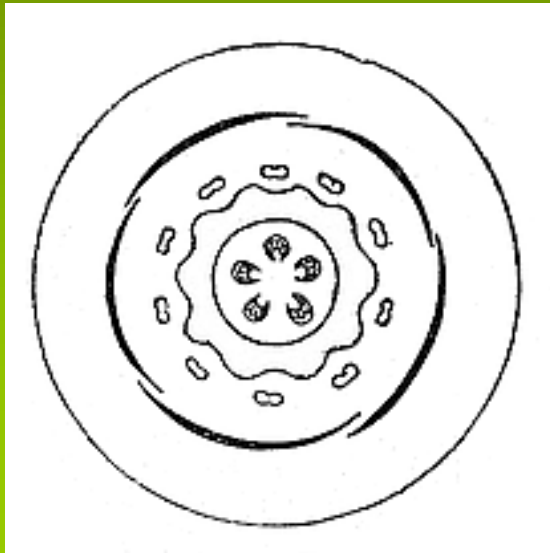

K (4-5), C (4-5), A 8-10, G (4-5)

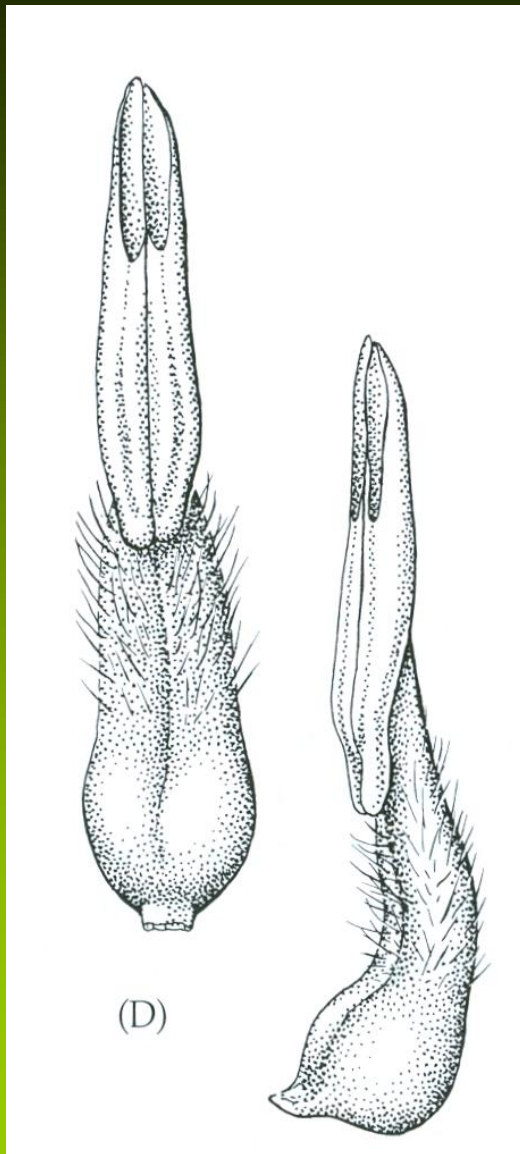

Pyrola.
Flower cut vertically (mag.).

Pyrola. Diagram.

Prašníky se otvírají terminálním otvorem

Plod tobolka nebo bobule

vřes obecný (*Calluna vulgaris*)

vřesovec obecný (*Erica tetralix*)

borůvka (*Vaccinium myrtillus*)brusinka (*Vaccinium vitis-idaea*)

pěnišník (*Rhododendron*)

klikva (*Oxycoccus quadripetalus*)

hruštička okrouhlolistá (*Pyrola rotundifolia*)   hnilák smrkový (*Monotropa hypopitys*)

